

کاربردهای اتنوبوتانیک گیاهان شهرستان سقز (استان کردستان)

نیما درخشان^{الف}، محبوبه خاتم ساز^ب، بهزاد ذالفقاری^{ج*}

الف دکترای داروسازی

ب موسسه تحقیقات جنگلها و مراعع کشور، تهران، ایران

ج دانشیار، گروه فارماکوگنوزی، دانشکده داروسازی و مرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، ایران

چکیده

سابقه و هدف: ایران کشوری با فرهنگ‌های گوناگون و تمدنی باستانی است؛ لذا میراث تاریخی از پژوهش‌گرانی سنتی و عامیانه را دارا می‌باشد. مطالعه حاضر در پی بررسی اتنوبوتانی شهرستان سقز در استان کردستان ایران است که در این منطقه مردم کرد زبان زندگی می‌کنند.

مواد و روش‌ها: مطالعه به روش مقطعی در سالهای ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ انجام گرفت گیاهان روییده شده در مناطق مختلف جمع آوری گردید و پس از خشک کردن و پرس کردن نمونه و آماده سازی نمونه‌ها به صورت هرباریوم مورد شناسایی علمی قرار گرفتند. مصالحه‌های نیمه ساختار دار با ۱۴ تن از افراد مسن و درمانگران محلی صورت پذیرفت و از ایشان در خصوص نام محلی گیاهان، مورد و شیوه کاربرد آنها سوال گردید.

یافته‌ها: در نهایت ۷۲ گونه‌ی گیاه دارویی از مناطق مختلف شهرستان سقز جمع آوری شد و پس از شناسایی علمی نام علمی، نام کردی و کاربردهای سنتی و محلی آنها ثبت گردید.

نتیجه‌گیری: کاربردهای خاص و جدید محلی برخی گیاهان می‌تواند دست مایه انجام پژوهش‌های گسترشده و نو در خصوص جنبه‌های فیتوشیمیایی و فارماکولوژیک گیاهان مزبور در حیطه مطالعه‌ی گیاه درمانی گردد.

تاریخ دریافت: دی ۹۳

تاریخ پذیرش: آذر ۹۵

مقدمه:

اکثر داروهای منشأ گرفته از گیاهان در اغلب مواقع از طریق مطالعه‌ی دانش و علم بومی اقوام کهن جهت درمان بومی بدست آمده‌اند و با وجود پیشرفت‌های عظیم در علم سنتز و تولید داروهای سنتزی هنوز برخی از این ترکیبات غیرقابل جایگزین می‌باشند. در همین راستا علم اتنوبوتانی به مطالعه و بررسی چگونگی استفاده افراد یک قوم یا یک جامعه از گیاهان می‌پردازد و به عنوان ابزار کار آمد استخراج دانش بومی این اقوام جهت تولید داروهای جدید مورد توجه قرار گرفته است (۱).

امروزه گیاهان دارویی با توجه به جایگاه ویژه‌ای که درسلامت و درمان جامعه دارند همچنان مورد توجه مراکز

تمامی داده‌ها جمع آوری و در نهایت به صورت جدول شماره ۱ ثبت گردید.

معرفی منطقه

سقز واژه و تاریخ

آن چه از بیشتر دست نوشته‌ها و کتب تاریخی بر می‌آید، این است که سقز نام خود را از "سکایان" یا "سکه" آنچنان که در بیشتر نوشته‌های آشوری نامیده شده اند گرفته است (۵).

درباره‌ی شهر سقز از نظر تاریخی عقاید و نظرات گوناگونی از مورخین و نویسنده‌گان مختلف وجود دارد که بعضی از این نظرات علمی و با سندیت تاریخی و قابل قبول ترند و برخی نیز هیچگونه پایه‌ی علمی و عقلی و تاریخی ندارند (۶).

شهرستان سقز در شمال استان کردستان واقع شده و دومین شهر این استان می‌باشد. با وسعتی حدود ۴۴۴ کیلومتر مربع در شمال غرب، شمال و شمال شرق به ترتیب با شهرهای بوکان، شاهین دژ و تکاب (استان آذربایجان غربی) هم مرز می‌باشد، در شرق با دیواندره و در جنوب با مریوان مرز مشترک دارد و در حاشیه‌ی جنوب غربی به کردستان عراق چسبیده و در غرب با شهر بانه همسایه است. این شهر در ۴۷ درجه و ۱۷ دقیقه "طول جغرافیایی و ۳۶ درجه و ۱۴ دقیقه" عرض جغرافیایی از خط استوا واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا ۱۴۷۶ متر است. در ناحیه‌ای کوهستانی و مرتفع بین ارتفاعات نامنظم سلسله جبال زاگرس واقع شده، در جنوب این شهر کوههای "هیجانان" و در غرب آن کوههای "ملقرنی" گستردۀ اند. "کوه بنشه" با ارتفاع ۲۳۷۰ متر، "کوه گارین" با ارتفاع ۲۱۶۷ متر و "چهل چشم" با ۳۱۷۷ متر، از مرتفعات مهم آن است (۷). این کوهها در دوران اول همزمان با کوههای زاگرس، البرز و کوههای داغ در خراسان به وجود آمده اند. با توجه به نقشه‌ی پوشش گیاهی ایران دارای مراعع درجه یک و متوسط است. مراعع درجه یک آن را در مناطق "خورخوره" و "سرشیو" می‌توان مشاهده کرد، اما به دلیل عدم استفاده از سدها و آب بندهیهای کافی و مناسب بر روی رودها و نهرها و عدم انجام اصولی و بموقع طرح‌های حفظ مرتع، مراعع این شهر به تدریج روبه کاهش است. هرچند که تقلیل نزولات جوی و متعاقب آن

شیمی درمانی که در سرطان استفاده می‌شوند منشأ گیاهی دارند (۲).

با توجه به نیاز علم داروسازی به تهیه‌ی داروهای جدید جهت بهبود درمان عمومی در علم پزشکی و نیز بررسی‌های در مورد بیشتر به جنبه‌های دیگر کاربرد محلی گیاهان ضروری به نظر می‌رسد و لذا کمک گرفتن از افراد مطلع در مورد درمان سنتی آنها اهمیت می‌یابد.

انتوپوتانی و ضرورت‌ها:

اگر انتوپوتانی را به عنوان روش علمی و قاعده‌مند مطالعه‌ی مواجهه‌ی انسان و گیاه تعریف گردد (۳)، پس باید روش هایی برای انجام درست و منظم این علم دنبال گردد تا بتوان از تجارب و افکار افراد مطلع و بومی نسبت به گیاهان و روش استفاده از آنها استفاده مناسب نمود. قسمتی از مطالعه‌ی انتوپوتانی مربوط به انسان و اعمال انسانی است که در مواجهه با گیاهان دارد و قسمتی دیگر از آن، به گیاهان به عنوان موضوع عمل انسانی می‌پردازد (۴). این گونه مواجهه با موضوع، ضرورت انجام مطالعات انتوپوتانی را که وسیع و شامل انسان و محیط و نحوه‌ی بهره‌جویی انسان از محیط است را توجیه می‌کند، که البته نیازمند همکاری بخش‌های مختلف اجتماع انسانی با زبان و گویش همان محل و ایجاد روابط دوستانه و ایجاد احساس آشنایی با افراد بومی می‌باشد.

یکی از مهمترین راحل‌های چنین مطالعه‌هایی چگونگی پرسش و کسب کردن اطلاعات از افراد مطلع، خصوصاً "افرادی که از این نحوه‌ی درمان به صوت پسی در پسی استفاده کرده و توانسته اند از این علم حتی به صورت حرفة‌ای مهم استفاده کنند، می‌باشد. این مرحله می‌تواند دامنه‌ای شامل روش‌های جمع آوری اطلاعات به شیوه‌ی بسیار ساختارمند مثل پرسش نامه‌های طراحی شده تا روش کاملاً "بدون ساختار" مثل دیدار و گفتگوی آزاد باشد؛ که با توجه به همکاری افراد بعد از جمع آوری گیاهان و خشک کردن آنها پرسش هایی به صورت شفاهی و کتبی از مردم این مناطق که بیشتر افرادی با طیف سنی کهنسال و مطلع نسبت به درمان محلی گیاهان بودند آماده گردید و با زبان محلی کردی از تک تک آنها پرسیده شد

رود خان از کوههای "گرده" (با ارتفاع ۲۶۳۰ متر) و رود "آتنون" از کوه "استاد مصطفی" (با ارتفاع ۲۲۵۱ متر) اشاره نمود.

رود ته eo (سیمینه رود): از ارتفاعات "گورک" و از سرچشمه های کوه های "کاپری" (با ارتفاع ۲۴۱۷ متر) و "خه سره و قالات" و "دوسه ره" (با ارتفاع ۲۱۵۶ متر) منشاء می گیرد و در نهایت به دریاچه ای ارومیه می ریزد (۱۰).

آب و هوای دما

آب و هوای سقز کوهستانی و سرد و جزو آب و هوای مدیترانه ای محسوب می شود. در تقسیمات اقلیمی و "بیوکلیماتیک" طبق روش "گاتمن" این منطقه جزو اقلیم استپی سرد و طبق روش "آمبروژه" جزو اقلیم نیمه خشک سرد می باشد. این شهر دارای زمستانی سرد و پر برف حداقل ۴۰ روز، دارای تعداد روزهای یخ زدن حداقل ۱۵۰ روز، میزان بارندگی ۸۰ تا ۹۰ روز و متوسط بارش سالیانه حدود ۵۲۰ میلی متر است. تعداد روزهای آفتابی در این شهر ۲۵۰ روز می باشد، فصل سرد آن از آذرماه شروع و تا اواخر فروردین به طول می انجامد. در تابستان دارای هوای خشک و کوهستانی متغیر می باشد. پاییز پرباد (حداقل روزی پنج دقیقه در طول سال) بهاری بارانی همراه با رعد و برق زیاد از خصوصیات این شهر است. در مجموع شهرستان سقز دارای بارش های مناسب، آب و هوای سرد، رودها و سرچشمه های فراوان است که بعضًا از ارتفاعات خود شهر سرچشمه گرفته و در بیشتر مواقع بدون استفاده از آن خارج می شود. (۲۰). در مورد بارش این شهر واقعیت مسلم آنست که این نزولات اکثراً بدون استفاده از محدوده خارج می شوند که جا دارد با احداث سدها و آب بندها در جهت ذخیره ای آب این شهر و تغذیه ای آب زیرزمینی تلاش های جدی صورت گیرد (۱۱).

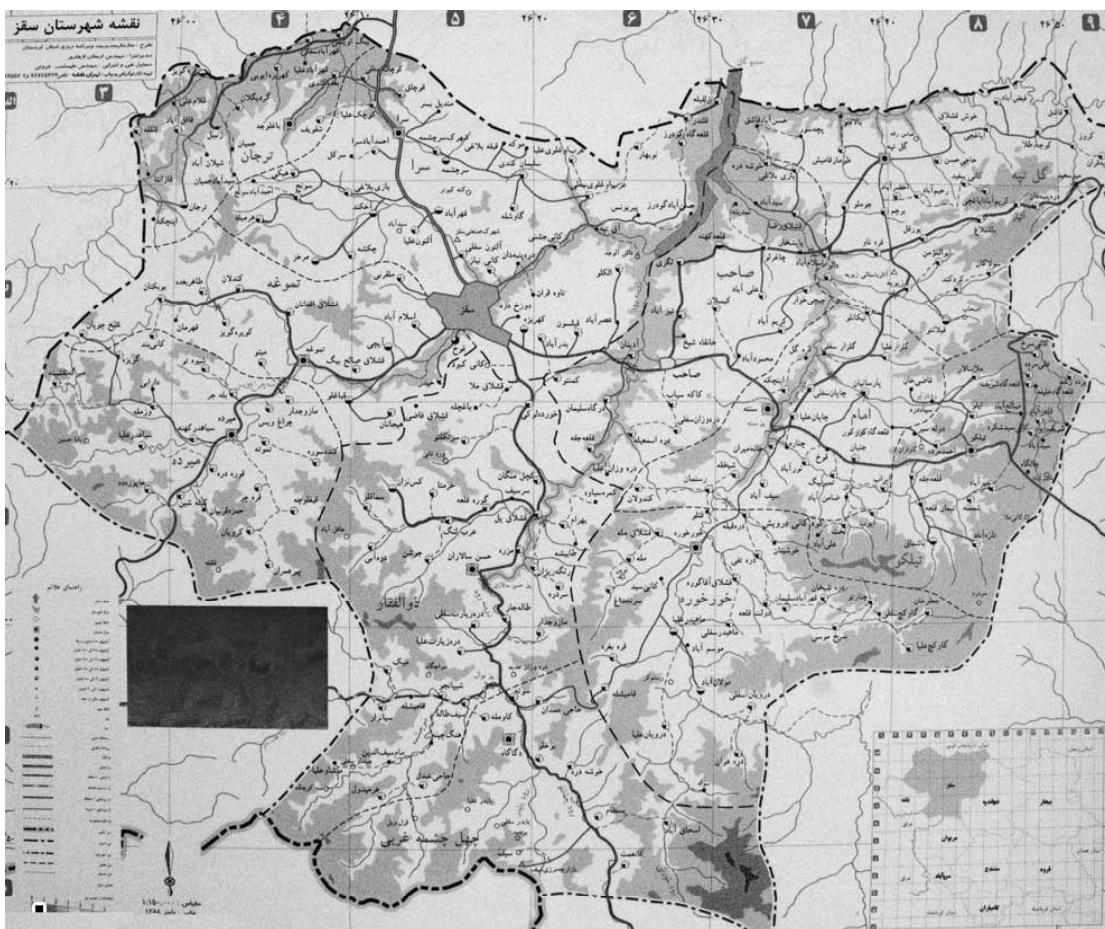
افزایش گرمای عمومی کره ای زمین هم مزید بر علت شده است. از نظر پوشش گیاهی دارای ۲۴۰۰۰ هکتار مرتع، ۷۰۰۰ هکتار جنگل و ۱۸۸۰۰ هزار هکتار زمین کشاورزی ۲۰۰۰ هکتار را زمینهای آبی و ۱۶۸۰۰ هکتار را زمینهای دیم تشکیل می دهند. وجود منابع آبی روز میانی و زیرزمینی از خصوصیات بازی این منطقه می باشد. سقر دارای چشمeh ها و سرچشمه های پرآب و رودهای کوچک و بزرگ زیادی بوده است که از آن میان به چند رودخانه ای قابل توجه اشاره می توان کرد (۸):

رود جغه تو (زیرینه رود-زیرین چوم): این رود از کوههای چهل چشمeh در جنوب شرقی سقز از سرچشمه های کوههای "قادره کریاو"، "دوبرا"، "سلطان آغزتو" و "شاخه ره شه" و ... منشاء می گیرد و پس از گذشتن از خاک سقز در نزدیکی میاندوآب به رودخانه ای "ته eo" می پیوندد و با مسیر شمالی به دریاچه ای ارومیه (طسوج چی چست) می ریزد. طول این رود حدود ۲۴۹ کیلومتر است.

رود خورخوره: از کوههای چهل چشمeh سرچشمه گرفته و همراه با رودهای کوچکتری مانند "ئیراب"، "رەغجه ر"، "زاير" و "پرسیلیمان" پس از طی مسافتی در نزدیکی روستای "قشلاق- رضا" به رودخانه ای "جغه تو" می ریزد (۹).

رود سقز (چه می سه قز): از "گردنه ای خان" در نزدیکی بانه سرچشمه می گیرد. سرچشمه های اصلی آن از کوههای "ههواره سه رزن" با ارتفاع ۲۲۶۰ متر از منطقه ای "دوسه ره" و "هرده سیر" با نام رود "میرگه نه خشینه" طی طریق می کند و سپس با عبور از آن منطقه به نام رود "شیخ چوپان" به اطراف سقر می رسد و از آن به بعد با نام "رود بزرگ سقز" شناخته می شود و در نهایت در نزدیکی روستای "داش آل وجه" به رودخانه ای "جغه تو" می ریزد. از شاخه های پیوندی رود سقز می توان به:

نقشه منطقه مورد مطالعه



سپس گیاهان را به افرادی از روستا که با ۴ نفر از کسانی که اسم طبیب یا شکسته بند معرفی می شدند که طیف سنی اکثر آنها ۶۰ تا ۷۰ سال بودند نشان داده شده و از کاربرد دارویی آنها سوال گردید.

در مرحله‌ی بعد به هم ۱۰ نفر از هر روستا از کهنسالان آن روستا انتخاب و گیاهان به آنها نشان داده شد و سوالات زیر از آنها به صورت شفاهی پرسیده شد:

۱- آیا این گیاه را می شناساید؟

۲- استفاده‌ی درمانی یا کاربرد محلی آنرا می دانید؟

۳- از چه اندام آن استفاده می شود؟

۴- نحوه‌ی استفاده از آنها چگونه است؟

که بعد از جمع آوری اطلاعات، این اطلاعات به صورت جدول شماره ۱ ثبت و ضبط گردیده شد.

دما

میانگین دمای ۸ سال (۱۹۸۹ تا ۱۹۹۶) شهرستان سقز حدود ۱۰۰۰۲۵ درجه‌ی سانتیگراد می باشد. میانگین دمای حداقل هشت سال ۱۸۰۳۷۵ درجه و میانگین دمای حداقل ۲۰۰۲۵ درجه است. همچنین میزان یخbandان در این هشت سال ۱۰۹۶ روز بوده است که کمترین آن در سال ۹۶ با ۱۲۳ روز و بیشترین آن در سال ۹۲ با ۱۵۸ روز مشاهده می شود (پورتال سازمان هواسناسی کشور). آمار ارائه شده بیانگر این مطلب است که آب و هوای این شهر اقلیمی سرد با تابستانهای گرم تشکیل می دهد.

مواد و روش‌ها:

در ابتدا گیاهانی از ۴ روستای اطراف جمع آوری گردیده شد و کامل بین چندین کاغذ تحت فشار قرار داده شد که این کاغذ‌ها برای جلوگیری از کپک آوردن هر ۱۲ ساعت تعویض می گردید. گیاهان خشک شده روی صفحات A3 فیکس شدند.

یافته‌ها:

ارتفاع ۲۶۳۰ متری، "سرا" با ارتفاع ۱۶۰۰ متری و "آیچی" با

ارتفاع ۲۱۵۰ متری از سطح دریا جمع آوری شد.

در این مطالعه تعداد ۷۲ گیاه از ۴ روستای شهرستان سقز با

اسامی "مامه شاه" با ارتفاع ۱۵۰۰ متری، "قپلانتو" (قلا کون) با

جدول شماره ۱:

ردیف	اسم علمی	خانواده	اسم فارسی	اسم کردی	کاربرد محلی
۱	Achillea wilhelmsii	Compositae	بومادران	بوژانه	تب بر، درمان سرما خوردگی، مسکن دردهای قاعده‌گی و سردد
۲	Adonis aestivalis	Ranunculaceae	چشم خروس تابستانه	چاو کل شیر	تقویت نیروی جنسی، التیام زخم‌های کنه و تسکین درد مفاصل
۳	Alcea kurdica	Malvaceae	ختمی کردی	هل مه له (هیرو)	ضد سرفه و صاف کننده گلو، طعم دهنده
۴	Allium ampeloparsum	Liliaceae	تره کوهی (تره وحشی)	کنی وال	ضد عفونی، ضد آسم
۵	Allium jesdianum	Alliaceae	بن سرخ	سوره بنه	ضد درد
۶	Allium leave	Alliaceae	پیاز کوه‌دشتی	چغابل	چاشنی و طعم دهنده
۷	Anchusa italicica var:kurdica Gusu	Boraginaceae	گل گاوزبان بدل	گول گاو زوان	تسکین اعصاب و افزایش قدرت جسمی
۸	Aristolochiea boottae	Aristolochiaceae	چچک، زراوند	کالکه مارانه	کاهش چربی خون
۹	Astragalus membranaceus	Papilionaceae	کتیرا	کتیرا	ضد بیماری‌های پوستی و زگیل
۱۰	Bieberisstenia multifida	Geraniaceae	آدمک	بنیامی	ضد درد، ضد درد قاعده‌گی
۱۱	Cardaria draba	Cruciferaceae	ازمک	وردینه	التیام رحم‌ها، بند آورنده خونریزی معده و رحم
۱۲	Carthamus oxyacantha	Asteraceae	گلنگ زرد	فاختی	طعم دهنده
۱۳	Cerasus microcarpa	Rosaceae	راناس، آلبالوی وحشی	بالالوک رشه	درمان وسوس و فراموشی، ضد چرک مثانه
۱۴	Cerasus mahaleb	Rosaceae	محلب	بالالوک	تحلیل و برندۀ درد، مسکن
۱۵	Centaurea maculosa	Compositeae	قطنطوریون ستاره‌ای	خوین	رنگ سازی و آرایشی بهداشتی
۱۶	Cholchicum persicum	Colchicaceae	سورنجان	جس جو	سمی، مسکن درد
۱۷	Crataegus atrosanguinea	Rosaceae	ولیک، زالزالک	میوژ	کاهنده فشار خون و تقویت قلب
۱۸	Crupina crupinastrum	Compositeae	سیاه فندق	ناو خاس	گیاه سمی
۱۹	Daphne oleoides	Thymelaeaceae	خوشک	خوشک	ضد بیماری‌های پوستی، ضد سوزاک
۲۰	Echium italicum	Boraginaceae	گل گاوزبان ایتالیایی	گوزروان	آرامبخش و تقویت اعصاب
۲۱	Euphorbia amygdaloides	Euphorbiaceae	فرفیون جنگلی	هه زی، ازبوه	آرامبخش، ضد سرما خوردگی و سرفه
۲۲	Falcaria vulgaris	Umbelliferaeae	قازیاقی	قازیاخه	باد شکن، مدر، تنظیم ترشح غدد

ردیف	اسم علمی	خانواده	اسم فارسی	اسم کردی	کاربرد محلی
۲۳	Ferula persica	Liliaceae	کما	کما	مدر و مسکن
۲۴	Gandelia tourenfortii	Asteraceae	کنگر	قتر	افزایش اشتها، تصفیه خون، افزایش جریان خون، مدر، جلوگیری از اسهال
۲۵	Galium aparine	Rubiaceae	بی تی راخ، شیر پنیر	خوشیل	درمان زخم و سوختگی
۲۶	Gentian olivieri	Gentianaceae	گل سپاس	سپاس	اشتها آور، کاهش قند خون و فشار خون
۲۷	Geranium tuberosum	Geraniaceae	شمعدانی وحشی	شم دانی	ضد افسردگی
۲۸	Heracleum persicum	Umbelliferae	گلپر	سولان	ضد باکتری، ضد نفخ و طعم دهنده
۲۹	Hyoscyamus arachnoideus	Solanaceae	بنگدانه تار عنکبوتی	خرنگ	تسکین دردهای عصبی و زودانزالی
۳۰	Hypericum perforatum	Hypericaceae	علف چای	درکی چایی	ضد افسردگی، آرامبخش، مسکن درد و دردهای قاعدگی
۳۱	Hypericum scabrum	Hypericaceae	علف چای دبهیمی	درکه چا	ضد التهاب و ورم ریه و دستگاه ادراری و آرامبخش
۳۲	Hypericum tetrapterum	Hypericaceae	نوعی گل راعی	کریش	ضد عفونت و قارچ آرامبخش ضعیف
۳۳	Iris aucheri	Iridaceae	زنبق کمانی	زنبق	درمان سوختگی و بواسیر، مدر
۳۴	Lamium amplexicaule	Labiatae	گزنه ساقه آغوش، گزنه پنج کلاح	گه زنه ی کی وی	رفع مشکلات قاعدگی، تقویت رحم و مجاری ادرار
۳۵	Leontice leontopetalum	Podophyllaceae	علف شافی	شاو	درمان صرع
۳۶	Lepidium latifolium	Cruciferaceae	ترتیزک	قجی	مزاج گرم، ضد سرطان و کاهنده چربی خون
۳۷	Lisaea heterocarpa	Umbelliferae	سگ دندانه	سگ دیان	علف هرز
۳۸	Malva neglecta	Malvaceae	پنیرک	توله	ضد التهاب و درد، ضد سرفه، ضد عفونی
۳۹	Malva sylvestris	Malvaceae	پنیرک صحرابی	توله ی دشت	ضد سرفه و ضد نزله
۴۰	Marrubium astracanicum	Lamiaceae	فراسیون بنفش	بنوشه جوان	مسکن و ضد التهاب
۴۱	Mentha longifolia	Labiatae	پونه	پونگه	برطرف کننده نفخ و دردهای شکمی
۴۲	Muscari longipes	Liliaceae	کلاگک پا بلند	فالاو خور	حجم دهنده
۴۳	Nepeta glomerulosa	Lamiaceae	پونه سای کرمانی	پوننگه	هضم غذا، درمان سکسکه، آرام‌کننده اعصاب
۴۴	Onosma sericeum	Boraginaceae	زنگولهای کرک ابریشمی	لوا	ضد عفونی و ضد باکتری
۴۵	Ornithogalum umbellatum	Liliaceae	شیر مرغ چتری	شیر مریشک	ضد عفونی روده، مدر، معالجه روماتیسم و بیماری های کبدی
۴۶	Peterocephalus plumosus	Dipsacaceae	طوسک گلکلورایی	تارسک	ضد جرب، تصفیه خون
۴۷	Phlomis anisodonta	Lamiaceae	گوش بره کوهستان	گوچکه برخه	ضد دیابت
۴۸	Phlomis olivieri	Labiatea	گوش بره	مرو	درمان ناتوانی جنسی

ردیف	اسم علمی	خانواده	اسم فارسی	اسم کردی	کاربرد محلی
۴۹	Prangos ferulaceae	Umbelliferae	جاشیر	لو	تسکین درد و التهاب، ضد قارچ و باکتری، سقط جنین
۵۰	Rheum ribes	Polygonaceae	ریواس	ری واس	تقویت معده و کبد، اشتها آور، درمان زردی، وسوس و سستی
۵۱	Rosa canina	Rosaceae	گل نسترن	نسترن	ضد حبس البول
۵۲	Salvia hydrangea	Lamiaceae	گل ارونه	راونه	ضد التهاب، اسپاسم، درمان نفخ و مسکن
۵۳	Salvia reuterana	Labiatae	نوعی مریم گلی	لاو لاو	مسکن و کاهنده قند خون
۵۴	Salvia trichoclada	Lamiaceae	نوعی مریم گلی	چاو ایش	ضد میکروب و سرما خوردگی
۵۵	Salvia virgata	Labiateae	مریم گلی هرز	لاو لاو	مسکن ضعیف درد
۵۶	Senecio vulgaris	Compositae	زلف پیر	مریره سور	قاعده آور قوی، قابض، نظم قاعده گی
۵۷	Sideritis Montana	Lamiaceae	زیبا کوتوله	گسلله	ضد میکروب
۵۸	Silene chlorifolia	Caryophyllacea e	سیلن سبزینه ای، سیلن برگ سبز	سلین	ضد نفخ و تحریک کننده روده
۵۹	Stachys infalata	Lamiaceae	سنبله ای ارغوانی	ترسن	ضد سرما خوردگی، درمان سوهاضم و کم اشتهاایی
۶۰	Stachys lavandulifolia	Labiatae	چای کوهی، کلکته	کوار	درمان سرما خوردگی
۶۱	Taeniatherum crinitum	Gramineae	گیسو چمن	چمن قز	ضد عفونی، علف هرز
۶۲	Teucrium polium	Lamiaceae	گلپوره، مریم نخودی	مریم نخودی	ضد التهاب و آرلزی و سردرد
۶۳	Thymus eriocalyx	Lamiaceae	آویشن	هه زبی، ازبیه	ضد آسم و سرفه و عفونت ریه
۶۴	Tragopogon Sp.	compositea	شنگ	شنگ	مقوی معده و اشتها آور
۶۵	Trigonosciadium brachytaenium	Apiaceae	گلپرک	سولانی	ضد سلطان و پاکسازی خون
۶۶	Tulipa biflora	Liliaceae	لاله ی هفت رنگ	لاله هو رنگ	ضد درد و رنگ دهنده غذا
۶۷	Turgenia latifolia	Umbelliferaceae	ماستونک، گیس چسبک	پره میشکه	علف هرز
۶۸	Urtica dioica subsp:Chertec	Urticaceae	گزنه	گه زنه	مدر، رفع نزله، بند آوردن خون
۶۹	Vaccaria grandiflora	Caryphillaceae	صابونک	شه له مین که ر	تصفیه کننده خون و به طور خفیف نیرو دهنده
۷۰	Vicia canescens labill	Fabaceae	ماشک	کاشمل	طعم دهنده و مقوی
۷۱	Vicia sativa	Fabaceae	قره ماس	قرگه	ضد تب و مقوی اعصاب و چشم
۷۲	Zosimia absinthifolia	Umbelliferae	قیچ	قیچ	ضد عفونی، ضد درد، آرامبخش و ضد نفخ

که بصورت موضعی و کمپرس در محل استفاده می شود، به صورت دم کرده یا جوشانده مورد استفاده قرار می گیرند.

این گیاهان همگی به جز Cholchicum، Salvia trichoclada، Galium aparine و Astragalus membranaceus، persicum

بحث و نتیجه‌گیری:

در مطالعه حاضر بیشترین کاربرد محلی گیاهان مربوط به درمان بماریهای گوارشی، تنفسی و عفونی بود که به نوعی بیانگر شناخت بیشتر بیماریهای مذکور در منطقه سقز است که این امر با برخی مطالعات دیگر در کشورمان همسو می‌باشد (۱۹).

در این تحقیق چندین نکته توجه را جلب نمود که نکات مزبور بیانگر اهمیت تحقیق گستردگی و جامع تر در این عرصه را بیان می‌کنند:

۱- در این مطالعه مانند برخی گزارش‌های قبلی (۱۲) افراد بومی مطلع معتقد بودند که به علت تغییر در محیط و شرایط محیطی، گیاهان دارویی در گذشته بسیار مفصل‌تر از اکنون مورد استفاده قرار می‌گرفته اند؛ به نحوی که ایشان در مورد برخی گونه‌های گیاهی فقط نام و شکل آنها را می‌دانستند ولی اطلاعات چندانی در مورد کاربرد آنها نداشتند. از طرف دیگر تخریب دائمی و مرتب محل رویش گیاهان دارویی، کاهش چشمگیر گیاهان دارویی و دانش مربوط به آن را به دنبال دارد و در این تحقیق به خوبی مشاهده شد که دانش گیاهان دارویی در حال نابودی است و گاهی تنها افراد بسیار محدودی، از افراد بومی، از کاربرد این گیاهان اطلاع داشتند، که این را می‌توان بدلیل انتقال ناقص این دانش به نسل‌های بعدی و کاهش تعداد درمانگرهای محلی در مناطق روستایی دانست و در عین حال در اغلب موارد دانش استفاده سنتی از گیاهان دارویی به کنه‌سال ترها که گیاهان را برای درمان خانواده خود استفاده می‌کنند، تعلق دارد؛ بنابراین مستند سازی اطلاعات بومی به علت کاهش انتقال اطلاعات از نسل قدیم به نسل جدید بسیار مهم می‌باشد (۱۳). در این تحقیق برخی گونه‌های معرفی شده در منطقه مورد مطالعه، توسط دو نفر ذکر شده و این نشاندهنده اهمیت حفظ و ثبت این دانش و اطلاعات بومی می‌باشد. مهمترین اقدام برای جلوگیری از نابودی دانش طب سنتی، جمع آوری و ثبت و ضبط دانش بومی و انتشار آن به نسل جوان می‌باشد.

۲- با توجه به داده‌های این تحقیق، دانش بومی در مورد گیاهان دارویی خیلی گسترده می‌باشد و جنبه‌های متفاوتی از انتوپوتانی را در بر می‌گیرد، به طوری که در این تحقیق مشاهده

شد، با استفاده از دانش محلی می‌توان به آسانی به اطلاعات ارزشمندی در مورد خواص دارویی، زمان و محل رویش، اندام مورد استفاده و نحوه‌ی استفاده و یافتن مناطق رویشی این گیاهان را به دست آورد و دسترسی به اینگونه اطلاعات در کوتاه‌ترین زمان امکان پذیر است. همچنین جهت مدیریت گیاهان دارویی، نیاز به اطلاعات کافی در مورد پراکنش و محل رویش گیاهان است، به طوری که با استفاده از این تحقیقات می‌توان در مورد گونه‌های بدون نام فارسی، از نام محلی آنها استفاده کرد. از طرفی تحقیقات انتوپوتانی جهت شناسایی گونه‌های مهم از نظر داشتن خاصیت دارویی و عدم نیاز به انجام آزمایش‌های هزینه بر اقتصادی گونه‌های مختلف دارویی در این تحقیق، پیشنهاد می‌شود مطالعات مشابهی در مورد انتوپوتانی این منطقه و سایر مناطق، بخصوص استان کردستان با توجه به تنویر گونه‌های دارویی انجام گیرد و دانش بومی مربوطه حفظ و ثبت گردد و ارزش آن بیشتر گوشزد شود.

در هر حال مناطق مختلف ایران که دارای مناطق قدیمی با تاریخچه درمان گیاهی و بومی هستند، نیاز بیشتری برای تحقیق و جستجو می‌طلبدن، چون برخی از این اطلاعات ارزشمند دارویی که زحمات زیادی جهت تجربه و تجویز آنها در زمان های طولانی صرف شده همراه با فوت افراد سالخورده فراموش و اطلاعات ارزشمند آنها ازین خواهد رفت.

۳- با توجه به نیاز روز افزون علم پژوهشی به راههای تازه و جدیدتر به درمان با توجه به مقاومت به داروها و گرایش بیشتر عوام به گیاهان دارویی و با توجه به تنوع گیاهی ایران و پتانسیل بالای این کشور در این زمینه می‌توان از تحقیق‌های مشابه استفاده‌های کاربردی زیادی انجام داد که هم از نظر زمانی و هم از نظر اقتصادی می‌تواند بسیار مورد توجه قرار گیرد.

۴- با توجه به اشتباهات و نحوه‌ی استفاده‌ی نادرست برخی از گیاهان در طب بومی و به خطر افتادن جان برخی از افراد منطقه‌ی بخارتر این اشتباهات می‌توان از علم انتوپوتانی جهت رفع این اشتباهات قدم‌های بزرگی برداشت به طور مثال در این منطقه گیاهان سمی وجود دارند که افراد عامی همچنان عقیده به مصرف آنها دارند که می‌تواند سلامتی آنها را به خطر بیندازد از این جمله گیاهان می‌توان به گیاه Aristolochiea boottae اشاره

کرد که حاوی مواد سمی می باشد (۱۸) ولی در این مناطق به عنوان گیاهی برای کاهش چربی خون استفاده می شود و این تصدیقی بر این نکته می باشد که بایستی کاربردهای محلی گیاهان را برای اصلاح عملکرد عامه و پیشگیری از بیماریها و ارتقای سطح سلامت جامعه بیش از پیش شناخت.

References:

۱. شماشیان، شاهپور. ذوالفقاری، بهزاد. قنادی، علیرضا؛ ضرورت، اهمیت و کاربرد بررسی دانش طب سنتی اقوام مختلف. مجله‌ی طب سنتی اسلام و ایران، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تابستان ۱۳۹۰، سال دوم، شماره‌ی دوم، ص ۱۶۱-۱۷۶.
2. Mohsin R. A role for physicians in ethnopharmacology and drug discovery. *Ethnopharmacology*; 2006, 104 (3): 297-301.
3. Gerique A. An Introduction to Ethnoecology and Ethnobotany. Loja: Advanced Scientific Training ; 2006. p.3-15.
۴. امیدی، اسدالله، خاتم‌ساز. محبوبه، ذوالفقاری. بهزاد، اتنوبوتانی، رویدادی مبتنی بر بازنویسی علمی روایت‌های مردمی مجله‌ی طب سنتی اسلام و ایران: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، بهار ۱۳۹۱، سال سوم، شماره‌ی اول، ص ۵۰-۶۰.
۵. زرینکوب، عبدالحسین: روزگاران، انتشارات سخن: تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸.
۶. قایع کردستانی، علی‌اکبر: جغرافیا و تاریخ کردستان به کوشش محمد رئوف توکلی، تهران، ۱۳۷۹.
۷. دمرگان، ژاک: جغرافیای غرب ایران، ترجمه کاظم دیدی، نشر چهر: تبریز، جلد دوم، ۱۳۳۸.
۸. شافعی کرد، جلال، جغرافیای تاریخی کردستان: انتشارات ن والعلم، تهران، ۱۳۷۸.
۹. بیات، عزیز الله، کلیات جغرافیایی و طبیعی و تاریخی ایران: نشر امیرکبیر، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۳.
۱۰. عبداله، غفور، جغرافیای کردستان: انتشارات موکریان(سلیمانیه)، اربیل عراق، ۲۰۰۰.
۱۱. علایی طلاقانی، محمود، ژئومورفولوژی ایران: نشر قومس، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۴.
12. Giday M, Asfaw Z, Elmqvist T, Woldu Z.. (2003). An ethnobotanical study of medicinal plants used by the Zay people in Ethiopia. *J Ethnopharmacol*. 2003 Mar;85(1):43-52.
13. Ugulu I, Baslar S, Yorek N, Dogan Y. The investigation and quantitative ethnobotanical evaluation of medicinal plants used around Izmir province. *Medicinal Plants Research*. 2009; 3 (5): 345-367.
۱۴. پدرام، محمود، تمدن مهاباد: نشر هور، تهران، ۱۳۷۳.
۱۵. کاوه، عبدالله، مونوگرافی سقز: نشر امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰.
۱۶. جباری عیوضی، جمشید، ژئومورفولوژی ایران: انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۶.
۱۷. اسدیان، خدیجه، جغرافیای زیستی دیرینه و حال: انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۱.
18. Feras Q. Alalia, Khaled Tawahab, Mayadah B. Shehadehb, and Suha Telfaha. Phytochemical and biological investigation of Aristolochia maurorum L. *Zeitschrift für Naturforschung C*. 2006; 61 (9-10): 685-91.
۱۹. فروزه محمد رحیم، حشمتی غلامعلی، بارانی حسین، موحدی لادن. جمع آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان خوارکی و دارویی استان کهگیلویه و بویر احمد (مطالعه موردی: مرانع دیلگان). مجله‌ی طب سنتی اسلام و ایران: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تابستان ۱۳۹۳، سال دوم، شماره پنجم، ص ۹۳-۱۲۹.